

ISSN 2415-8453

Тернопільський національний економічний
університет

**Український журнал
прикладної економіки**

**Ukrainian Journal of
Applied Economics**

**Том 3. № 3.
Volume 3. № 3.**

**Тернопіль
2018**

Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 3. – 282 с. – ISSN 2415-8453.

«Український журнал прикладної економіки» містить статті теоретичного та прикладного характеру з актуальних питань теорії макроекономіки та мікроекономіки, державного регулювання економіки, проблем у сфері міжнародної економіки, державних фінансів, фіскальної і монетарної політики, державного адміністрування і фінансового менеджменту, банківської справи, економіки, обліку і аудиту тощо.

Головний редактор

*Язлюк Борис Олегович, доктор економічних наук, професор,
Тернопільський національний економічний університет (Україна)*

Заступник головного редактора

*Бутов Андрій Миколайович, кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет (Україна)*

Редакційна колегія:

*Андрушків Богдан Миколайович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя (Україна)*

*Акуліч Іван Людвигович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу,
Білоруський державний економічний університет (Республіка Білорусь)*

Благунов Іван Семенович, доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, декан економічного факультету, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна), професор, Католицький університет (Республіка Польща)

Бруханський Руслан Феоктистович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Буковські Славомір, доктор габ., професор, Університеті технологій та гуманітарних наук імені Казимира Пуласкі в Радомі (Республіка Польща)

Булук Віталій Вікторович, доктор економічних наук, заступник голови Херсонської обласної ради (Україна)

Войт Сергій Миколайович, доктор економічних наук, генеральний директор, виробниче об'єднання «Південний машинобудівний завод імені О. М. Макарова» (Україна)

Гайда Юрій Іванович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Гевко Роман Богданович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту біоресурсів і природокористування, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Гришова Інна Юріївна, доктор економічних наук, головний науковий співробітник, сектор економічних проблем законотворення відділу комплексних проблем державотворення, Інститут законодавства Верховної Ради України (Україна)

Гулей Анатолій Іванович, доктор економічних наук, голова правління, Українська міжбанківська валютна біржа (Україна)

Дацків Ігор Богданович, доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Дейнеко Людмила Вікторівна, доктор економічних наук, професор, завідувач відділу промислової політики, Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України (Україна)
Десятнюк Оксана Миронівна, доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту інноваційних освітніх технологій, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Дмитришин Леся Ігорівна, доктор економічних наук, доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна)
Дудар Тарас Григорович, доктор економічних наук, професор, член кореспондент Національної академії аграрних наук України, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Іртищева Інна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна)
Ковальські Анжей, доктор габ., професор, Гданський університет (Республіка Польща)
Козюк Віктор Валерійович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Копитко Василь Іванович, доктор економічних наук, професор, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (Україна)
Кравчук Наталія Ярославівна, доктор економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Красноруцький Олексій Олександрович, доктор економічних наук, професор, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)
Лагодієнко Володимир Вікторович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі, Одеська національна академія харчових технологій (Україна)
Монастирський Григорій Леонардович, доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Пархомець Микола Кирилович, доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Погрищук Борис Васильович, доктор економічних наук, професор, директор Вінницького навчально-наукового інституту економіки, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Стегней Маріанна Іванівна, доктор економічних наук, доцент, декан факультету економіки управління та інженерії, Мукачівський державний університет (Україна)
Толуб'як Віталій Семенович, доктор наук з державного управління, доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Шкарлет Сергій Миколайович, доктор економічних наук, професор, ректор, Чернігівський національний технологічний університет (Україна)

Відповідальний секретар

Бутов Андрій Миколайович, кандидат економічних наук, доцент.

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

URL: <http://ujae.org.ua/>
<http://www.nbu.gov.ua/>
<http://www.library.tneu.edu.ua/>

ISSN 2415-8453 © Тернопільський національний економічний університет, 2018
© «Український журнал прикладної економіки», 2018

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 21919-11819Р від 22.01.2016 року.*

ЗМІСТ

<i>Гулей Анатолій Іванович, Язлюк Борис Олегович, Гулей Станіслав Анатолійович</i>	
Тенденції та перспективи розвитку криптовалют у світовій фінансовій системі	8
<i>Орехова Альвіна Іванівна</i>	
Оцінка контролінгу трансформації економічного потенціалу в умовах транспарентності бізнесу	20
<i>Березіна Олена Юріївна</i>	
Моніторинг стану домогосподарств в процесі визначення рівня сталості регіонального розвитку	29
<i>Орел Анна Миколаївна</i>	
Кооперативи як один із драйверів розвитку українського села	38
<i>Крилов Ярослав Олегович</i>	
Основні напрями розвитку ринку зерна та механізму його регулювання в Україні	43
<i>Константінова Олена Вікторівна</i>	
Особливості грошової оцінки природоохоронних територій в умовах трансформації земельних відносин	54
<i>Подольська Ольга Василівна, Оберемок Вікторія Віталіївна</i>	
Мотивація та стимулювання персоналу на підприємствах	62
<i>Терещенко Людмила Володимирівна</i>	
Формування терміносистеми дослідження ефективності менеджменту персоналу	68
<i>Лещук Юлія Анатоліївна</i>	
Узагальнення сутності ризику у біржовій діяльності	74
<i>Липовий Дмитро Валерійович</i>	
Шляхи адаптації стратегічного управління маркетингом та збутом в діяльності інтегрованих підприємств	80
<i>Гринь Євген Леонідович</i>	
Методичний підхід до оцінювання рівня управління організаційними змінами на підприємстві	84
<i>Лагодієнко Володимир Вікторович, Чайковська Марина Андріївна, Лагодієнко Владислав Володимирович</i>	
Сталий розвиток агропродовольчої сфери Причорноморського регіону	93
<i>Мандич Олександра Валеріївна</i>	
Маркетингова діяльність: необхідність поєднання теорії та практики у бізнес- процесах	102
<i>Довгаль Олена Валеріївна</i>	
Ресурсний потенціал сільських територій: зміст та особливості еволюції	110
<i>Зінченко Андрій Ігорович</i>	
Фінансово-інноваційні засади перспективної антикорупційної діяльності	120
<i>Мудрак Руслан Петрович, Моїсеєва Наталія Іванівна</i>	
Кластеризація як напрям ефективного управління туристичними дестинаціями регіону	126
<i>Іванченкова Лариса Володимирівна, Долинська Олена Олександрівна</i>	
Особливості контролю результатів фінансово-господарської діяльності підприємств	133

CONTENT

<i>Gulei Anatolii Ivanovych, Yazlyuk Borys Olehovych, Gulei Stanislav Anatoliiovych</i> Trends and prospects for development cryptocurrencies in the world financial system	8
<i>Oriekhova Alvina Ivanivna</i> Assessment of economic potential transformation controlling in conditions of business transparency	20
<i>Berezina Olena Yuriivna</i> Monitoring of the households' state in the process of determining the sustainability level of regional development	29
<i>Orel Anna Mykolaivna</i> Cooperative as one of the drivers of ukrainian countryside	38
<i>Krylov Yaroslav Olegovych</i> Major development trends in the grain market and mechanisms of its regulation in Ukraine	43
<i>Konstantinova Olena Viktorivna</i> Features of monetary evaluation of environmental protection territories in the conditions of land relations transformation	54
<i>Podolska Olha, Oberemok Victoriia</i> Motivation and stimulation of personnel at enterprises	62
<i>Tereshchenko Liudmyla Volodymyrivna</i> Terminology system formation of the personnel management effectiveness research	68
<i>Leschuk Juliia Ananatoliivna</i> The essence of risk in stock exchange activities	74
<i>Lypovyy Dmytro Valeriiovych</i> Шляхи адаптації стратегічного управління маркетингом та збутом в діяльності інтегрованих підприємств	80
<i>Yevhen Leonidovich Hryn</i> Methodical approach to evaluation of organizational change management at enterprise	84
<i>Lagodiienko Volodymyr, Chaykovska Maryna, Lagodiienko Vladyslav</i> Sustainable development of agricultural sphere of the black sea region	93
<i>Mandych Oleksandra Valeriivna</i> Marketing activity: the need for the combination of theory and practice in business processes	102
<i>Dovgal Olena Valeriivna</i> Resource potential of agricultural territories: content and features of evolution	110
<i>Zinchenko Andriy</i> Financial and innovative bases of perspective anti-corruption activity	120
<i>Mudrak Ruslan, Moiseeva Natalia</i> Classerization as effective management direction of tourist destination region	126
<i>Ivanchenkova Larysa, Dolynska Olena</i> Features of control of financial and economic activities of enterprises	133

Ярослав Олегович КРИЛОВ

Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: ukrylov@ukr.net

**ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЗЕРНА ТА МЕХАНІЗМУ
ЙОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ**

Крилов, Я. О. Основні напрями розвитку ринку зерна та механізму його регулювання в Україні [Текст] / Ярослав Олегович Крилов // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – №3. – С. 43–53. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. У статті здійснено економічну оцінку сучасного стану розвитку зернової галузі, визначено особливості формування пропозиції на ринку зерна. Розроблено прогнози валових зборів зернових та зернобобових, а також їх обсягів внутрішнього споживання в Україні на період до 2025 р. За допомогою множинної лінійної регресії визначено чинники, що найбільш впливають на ефективність виробництва пшениці в Україні. На підставі проведеного аналізу розроблено пропозиції щодо удосконалення механізму регулювання ринку зерна.

Мета. Основною метою дослідження є оцінка сучасного стану розвитку ринку зерна, визначення основних чинників, що впливають на формування пропозиції та розробка рекомендацій щодо головних напрямів удосконалення механізму його регулювання в Україні.

Методи. Для реалізації зазначеної мети застосовано методи аналізу, синтезу, структурно-логічного узагальнення, морфологічний та критичний компаративний аналіз літературних джерел, статистико-економічний та економіко-математичний.

Результати. Обґрунтовано недостатню ефективність механізму регулювання ринку зерна в Україні на основі отриманих значень показників «Підтримка ринкової ціни» в розрахунку на 1 тону зерна та «Номінальний коефіцієнт захисту виробників», які використовуються в країнах ОЕСР, що сприятиме обґрунтуванню управлінських рішень, урахуванню результативності їх впливу на добробут товаровиробників, споживачів та держави. Розроблено прогнози валових зборів зернових і зернобобових культур, що дозволило сформулювати передумови для збалансування попиту і пропозиції зерна, визначення експортного потенціалу галузі та формування системи заходів державного регулювання, спрямованої на попередження ймовірних проблем розвитку зерновиробництва. Сформовано концептуальні підходи до формування ефективної логістичної системи на ринку зерна за рахунок зниження інфраструктурних витрат, оптимізації транспортної інфраструктури доставки зерна до портових елеваторів за рахунок встановлення державою чітких та прозорих «правил гри» на ринку, що матиме стимулюючий вплив на конкуренцію, залучення приватних і державних інвестицій до розбудови та технічного переоснащення об'єктів логістичної інфраструктури та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного зерна.

Ключові слова: Ринок зерна, зерновиробництво, механізм регулювання, аграрна політика.

**MAJOR DEVELOPMENT TRENDS IN THE GRAIN MARKET AND MECHANISMS
OF ITS REGULATION IN UKRAINE**

Abstract

Introduction. *The economic assessment of grain sector current development stage, specific features of grain market supply determination is made in the article. The forecasts of total grains and beans harvest as well as its domestic market consumption and use in Ukraine up to the year 2025 is done. The main influence factors on efficient wheat production in Ukraine using multiple linear regression is defined. The proposals to improvement of grain market regulation mechanisms based on performed analyzes is designed.*

Purpose. *Main objective of the research is to evaluate current grain market development stage, to determine main factors of influence for supply formation and to design main trend improvement proposals of its regulatory mechanisms in Ukraine.*

Methods. *Methods of analyzes, syntheses, structural logical compilation, morphological and critical comparative analyzes of literature sources, economic statistics and economic mathematical analyzes are used to implement the objective.*

Results. *Low efficiency of grain market regulatory mechanism in Ukraine is validated, that is based on calculated values of indicator «Market price support» per 1 tone of grain and indicator «Nominal producers protection index» (which are used in OECD countries) which will result in better rationale of management decisions, considering potential of impact for wellbeing of producers, consumers and state. The forecasts of total grains and beans harvest is done, which enables to make balanced platform of Supply and Demand, evaluate export potential and take respective proactive steps to create system of State regulatory action plan to avoid future problems in grain production development. Conceptual approaches to form efficient logistical system in the grain market are designed through lowering infrastructural costs, optimization of transport infrastructure for grain deliveries to port terminals by clear and transparent market rules set by government to stimulate competitiveness, private and state investments for technological renovation of logistical chain as well as to strengthen competitiveness of grain products.*

Key words: *grain market, grain production, regulatory mechanism, agricultural policy.*

JEL classification: Q 13

Вступ

Україна за останні роки суттєво наростила обсяги виробництва зерна і ввійшла до когорти країн найбільших його експортерів. Внаслідок запровадження принципів дерегуляції на ринку зерна в Україні ліквідовано Державну хлібну інспекцію, відмінено застосування карантинних сертифікатів, для перевезення зерна залізницею наразі замість паперових застосовуються електронні накладні, відмінено обов'язкову сертифікацію елеваторів. Проте незважаючи на прийняті заходи інфраструктурні витрати при експорті зерна залишаються ще на досить високому рівні, що знижує конкурентоспроможність вітчизняного зерна на зовнішньому ринку. Зокрема, транспортна інфраструктура не відповідає потребам ринку зерна через спрацьованість залізничного транспорту, переважно незадовільний стан автошляхів, нерозвиненість річкового транспорту. Донині проблема з логістикою менше відчувалася, оскільки обсяги експорту були значно меншими, а високі ціни на зерно з надлишком перекривали додаткові логістичні витрати. Однак в умовах зниження світових цін, що спостерігалось протягом 2013-2017 рр., неефективність транспортно-логістичної інфраструктури на ринку зерна суттєво відобразилась в підсумку на доходах

сільськогосподарських товаровиробників.

Спостерігається також значні коливання обсягів виробництва нішових зернових культур (жито, овес, просо), які, незважаючи на незначну питому вагу на ринку зерна, посідають вагоме місце в забезпеченні продовольчої безпеки. Як свідчить практика останніх років, вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники, переважно зорієнтовані насамперед на вирощування експортоорієнтованих зернових культур. Однак через недостатній рівень якості, Україна експортує переважно дешеве фуражне зерно, при цьому змушена імпортувати м'ясо, молоко та м'ясо-молочні вироби, комбікорми для тваринництва. З цієї позиції збереження таких тенденцій свідчить, що наша держава може залишитись сировинним додатком розвинутих країн, залишаючи їм додану вартість та створюючи для них нові робочі місця. При цьому без структурних змін в аграрному секторі вітчизняної економіки, на наш погляд, досить складно буде вирішити проблеми бідності, безробіття на селі та відродження та розвитку сільських територій.

За цих умов потребує вдосконалення механізм державного регулювання ринку зерна. Нерівномірність розподілу ринкового виграшу, інтенсивність процесу концентрації серед торгових фірм також вказують на наявність суттєвої потреби в удосконаленні регулюючої ролі держави.

Питання формування ефективного механізму регулювання агропродовольчого ринку та ринку зерна зокрема посідає чільне місце у наукових дослідженнях й широко представлені в спеціальній літературі. Так, С. М. Кваша обґрунтував застосування теорії добробуту для здійснення соціально-економічної оцінки наслідків прийняття управлінських рішень в аграрній сфері [1]. А. Д. Діброва обґрунтував теоретико-методологічні засади вдосконалення механізму державного регулювання сільськогосподарського виробництва на основі запропонованої інтегрованої системи стратегічних пріоритетів [2]. У своїх дослідженнях, О. В. Жемойда значну увагу приділив механізму формуванню пропозиції на внутрішньому та зовнішньому сегментах ринку агропродовольчої продукції та запропонував враховувати регіональну спеціалізацію країни й оцінювати рівень концентрації виробництва [3]. О. В. Ковальова оцінила потенціал валового виробництва зерна, внутрішнього споживання та його експорту, сформувала пропозиції щодо подальшого розвитку державної аграрної політики на ринку зерна [4]. О. А. Козак здійснено об'єктивну економічну оцінку сучасного розвитку зернової галузі, виявлено особливості її функціонування та основні проблеми [5]. О. М. Шпичак обґрунтував, що домінування обсягів експорту вітчизняного зерна на сучасному етапі є виправданим, оскільки зумовлено відсутністю належної ємності внутрішнього ринку зернових, низькими рівнями розвитку галузі тваринництва та купівельної спроможності населення та сформував пропозиції щодо необхідності диверсифікації напрямів використання виробленого в Україні зерна [6]. В. Я. Месель-Веселяк оцінив потенційні можливості виробництва зерна в Україні за рахунок підвищення врожайності зернових культур та визначив окупність додаткових витрат приростом вартості валових зборів цих культур [7]. У багатьох інших наукових дослідженнях розкрито інші окремі аспекти регулювання ринку зерна [8-13].

Разом з тим, значна частина проблемних питань цієї складної та багатогранної теми потребує поглибленого вивчення. Зокрема недостатньо уваги надається аналізу економічних відносин між усіма учасниками ринку зерна, що виникають в процесі регулювання ринку зерна особливо в умовах кризових явищ, які періодично виникають у розвитку вітчизняної та світової економіки.

Мета та завдання статті

Метою статті є оцінка сучасного стану розвитку ринку зерна, визначення основних чинників, що впливають на формування пропозиції, та розробка пропозицій

щодо основних напрямів удосконалення механізму його регулювання в Україні. Для досягнення поставленої мети дослідження необхідно вирішити такі наукові завдання:

1) оцінити сучасний стан і основні тенденції розвитку ринку вітчизняного зерна, проаналізувати ефективність механізму його регулювання та розробити пропозиції щодо вдосконалення;

2) обґрунтувати стратегічні цілі регулювання ринку зерна і розробити прогнози основних параметрів його розвитку для забезпечення продовольчої безпеки та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного зерна;

3) розробити економетричну модель та на її основі визначити вплив факторів попиту та пропозиції на ефективність виробництва зерна в Україні;

4) проаналізувати ефективність вітчизняної логістичної інфраструктури на ринку зерна та розробити пропозиції щодо її удосконалення, що сприятиме підвищенню його конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому сегментах світового ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Зерновий ринок України – один із основних сегментів агропродовольчого ринку, стан якого визначає продовольчу безпеку країни, результати господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників та й в цілому добробут українського народу.

Стабільність розвитку зернового підкомплексу завжди була актуальною проблемою. Якщо у період 1980–1989 рр. коливання валових зборів зерна між максимальним і мінімальним рівнями не перевищували 50% і вироблялася майже тонна його на душу населення, то за період 1990–2005 рр. відхилення становили 2,5 рази, виробництво зерна на душу населення в деякі роки було нижче 500 кг, що загостило питання продовольчої безпеки, тоді як показник 629 кг було досягнуто ще у 1910–1911 рр. [14, с. 1].

Формування механізму державного регулювання ринку зерна в Україні відбувалося в декілька етапів: 2000–2008 рр. посилення регуляторного впливу; 2008–2010 рр. лібералізація внаслідок вступу України до СОТ, високі урожаї та активність гравців зернового бізнесу; 2010–2011 рр. – запровадження механізму квотування експорту. З 2014 р. наступив новий етап дерегуляції ринку зерна, внаслідок якого скасовано обов'язковість карантинного сертифікату для внутрішніх перевезень зерна, скасовано 14 дозволів, 6 ліцензій, впроваджено більше 50 інших змін. З 1 січня 2017 р. всі учасники ринку зерна працюють в умовах повного скасування спецрежиму ПДВ, а з 1 квітня 2017 р. – запроваджено його автоматичне відшкодування для експортерів.

За останні роки Україна суттєво наростила обсяги виробництва зерна (рис. 1) переважно за рахунок підвищення як урожайності, так і збільшення посівних площ під кукурудзою. Зокрема, якщо у 2005 р. в Україні врожаї цього зерна ледве перевищували 7 млн. тонн, то протягом наступних років зросли вчетверо, подолавши 30-мільйонну межу.

Цьому сприяло розширення посівних площ з 1,7 млн га у 2005 р. до 4,3 млн га у 2016 р., при середній урожайності 66,0 ц/га. Причому ареал поширення кукурудзи завдяки розвитку селекції та впровадженню нових технологій нині охоплює всі природно-кліматичні зони України. Проте нарощування виробництва кукурудзи суттєво не впливають на її внутрішнє споживання та цінову політику, оскільки для України дана культура є експортоорієнтованою.

В структурі виробництва зернових та зернобобових в Україні за аналізований період сільськогосподарські підприємства виробляють близько 80% загального обсягу, в тому числі фермерські господарства – 12–13%, відповідно 20% приходить на господарства населення, які переважно вирощують значну частину вівса, проса, а також жита й гречки.

Водночас великі підприємства орієнтовані переважно на експортні види зернових

культур (кукурудза, пшениця), які є більш вигідними з позицій отримання прибутку та відповідно потребують більших вкладень ресурсів на гектар площі [5, с. 41].

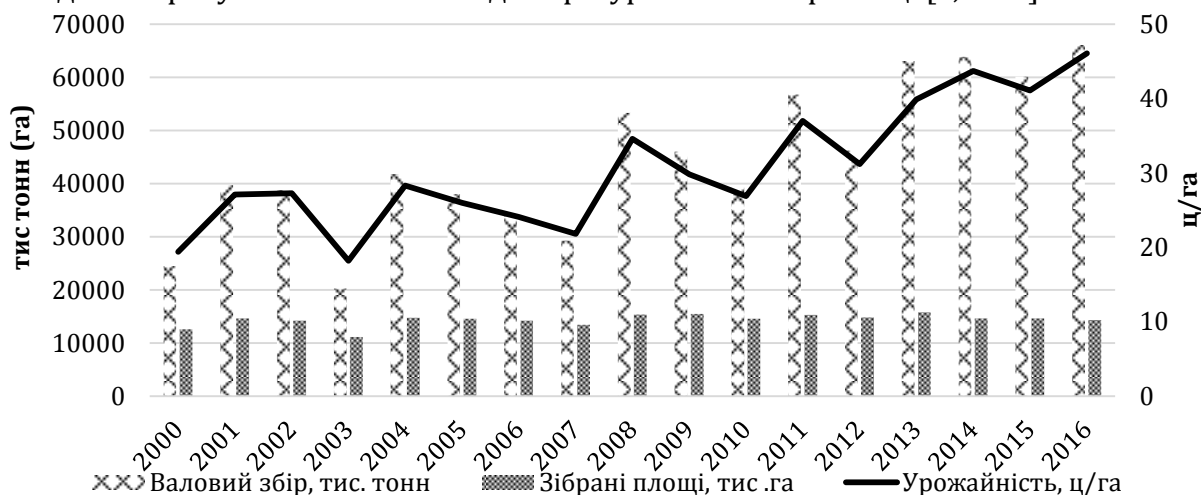

Рис. 1. Валові збори, зібрані площі та урожайність зерна в Україні

Джерело: побудовано автором за даними [17]

Аналізуючи сучасний ринок зерна, необхідно звернути увагу на нерівномірність розвитку й незбалансованість попиту та пропозиції в розрізі окремих зернових культур. Зокрема, якщо за останні 5 маркетингових років в Україні пропозиція пшениці та кукурудзи має тенденцію до зростання, то жита – скоротилась майже на половину, а вівса – на 25%.

Аналіз засвідчив, що в структурі аграрного експорту за останні роки експорт зерна складає біля 40%. За підсумками 2016 р. Україна експортувала рекордний обсяг зернових культур – 41,5 млн тонн, що майже на 7,5% перевищує експорт 2015 року. Але через зниження світових цін на сировину, рекордні обсяги експорту зерна з України в 2016 році не принесли рекордної виручки. Вона залишилася майже на рівні 2015 року – близько 6,1 млрд дол. Суттєвою проблемою при експорті зернових культур також є якість продукції. За підсумками 2016 р. 57,0% реалізованої за межі держави пшениці – фураж. Тобто збільшується частка непродовольчого збіжжя, що відображається на ціні та відповідно виручці від експорту.

Незважаючи на нарощування обсягів виробництва та експорту зернових та зернобобових спостерігається нестабільність рентабельності виробництва зерна (табл. 1).

Таблиця 1. Рівень рентабельності (збитковості) виробництва основних зернових культур на сільськогосподарських підприємствах України за 2011-2016 рр., %

Культури	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016р.
Зернові та зернобобові культури – всього	26,1	15,2	1,5	25,8	43,1	37,8
Пшениця	17,6	11,8	2,4	28,0	36,4	31,7
Кукурудза	38,6	19,8	1,5	26,2	50,3	45,7
Ячмінь	16,0	11,4	0,6	18,3	28,3	25,4
Жито	11,0	5,5	-15,3	-5,6	21,9	24,6
Овес	21,8	9,9	-2,6	10,7	21,5	34,4

Джерело: [15]

Аналіз засвідчив, що нестабільність рентабельності виробництва зерна зумовлене щорічним збільшенням загальних матеріальних витрат на виробництво, значним подорожчанням основних матеріально-технічних ресурсів. Також суттєво зросли витрати, пов'язані зі зберіганням та реалізацією продукції. Водночас рентабельність виробництва зерна, незважаючи на зниження закупівельних цін за останні два роки в доларовому еквіваленті, залишається на досить високому рівні і залежить переважно від двох основних факторів – світових цін і стабільності курсу гривні.

Дослідження засвідчило, що цінова нестабільність на ринку зерна свідчить про недостатню ефективність державного регулювання. Зокрема, до зовнішніх проявів такої недосконалості можна віднести: нестабільність цін і доходів товаровиробників; не зовсім прогнозовану державну політику; не завжди вдається забезпечити баланс інтересів основних учасників ринку (виробників, споживачів і держави).

Тому в умовах ринкової економіки для розробки збалансованої аграрної політики дуже важливо правильно визначити її результативність, безпосередньо для тих, хто виробляє сільськогосподарську продукцію. З цією метою за методикою Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) розраховано показник «Підтримка ринкової ціни» (ПРЦ), який визначає грошову вартість валових трансфертів виробникам від споживачів і платників податків за рік, що виникли внаслідок дії засобів державної політики, якими створюється розрив між цінами на певний вид зерна на внутрішньому та зовнішньому ринку [18] (рис. 2).

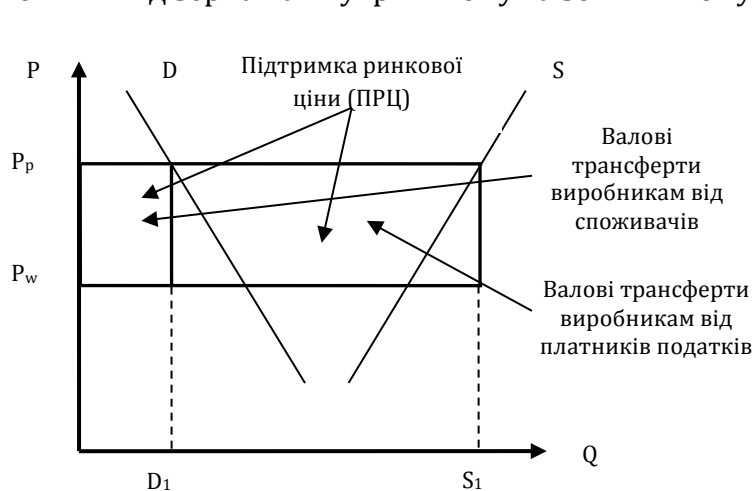

Рис. 2. Підтримка ринкової ціни (ПРЦ) на сільськогосподарську продукцію за умов експорту

Джерело: [18]

Показник ПРЦ визначається у цінах виробника і обчислюється за формулою:

$$ПРЦ = (P_p - P_w) * S_1 \quad (1)$$

де P_p – внутрішня ціна за одиницю продукції;

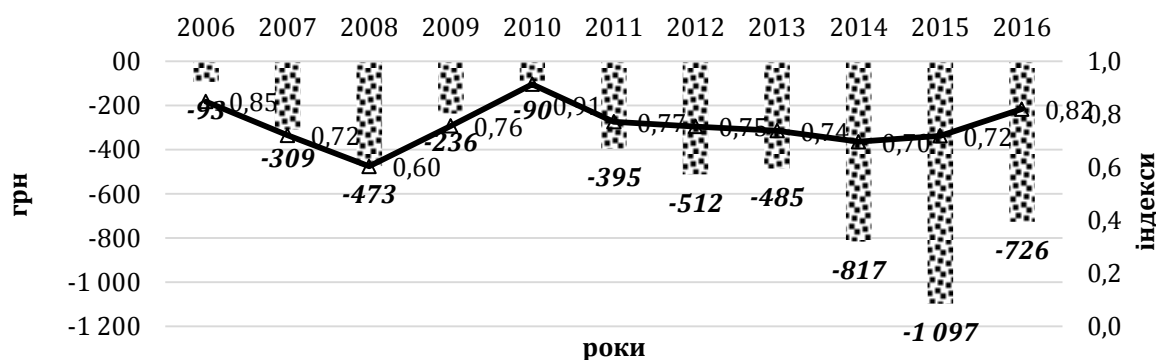
P_w – світова ціна за одиницю продукції;

S_1 – пропозиція внутрішнього ринку;

D_1 – попит внутрішнього ринку [18].

Значення показника «Підтримка ринкової ціни» виробникам пшениці в Україні за 2006-2016 рр. свідчить про

значні обсяги недоотриманих валових трансфертів від споживачів та платників податків (рис. 3).

▨ Показник ПРЦ виробникам пшениці в розрахунку на 1 тону, грн

—▲— Показник "Номінальний коефіцієнт захисту виробників" пшениці, індекс

Рис. 3. Показник «Номінальний коефіцієнт захисту виробників» та «Підтримка ринкової ціни» виробників пшениці в Україні в розрахунку на 1 тону зерна, грн

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [17, 19].

Отримані значення показника Номінального коефіцієнту захисту виробника (визначається як співвідношення внутрішньої закупівельної ціни до світової ціни) для виробників зерна підтверджують цінову нестабільність і недостатню ефективність механізму регулювання ринку зерна в Україні.

Зокрема, оскільки конкурентоспроможність вітчизняного зерна на світовому ринку забезпечується більш низькими цінами на збіжжя, експортери (зернотрейдери) пшениці компенсують свої цінові втрати та логістичні витрати за рахунок низьких закупівельних цін. За отриманими розрахунками, закупівельні ціни на пшеницю в 2016 р. в Україні були на 18% нижчі за середньосвітові. При цьому, сільськогосподарські товаровиробники у свою чергу компенсують цінові втрати за рахунок низької вартості оренди землі та заробітної плати працівників.

Тому подальше нарощування обсягів виробництва зерна в Україні потребує структурних змін як у розвитку власне самого сільського господарства, насамперед через збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва, так і розбудови транспортно-логістичної інфраструктури розвитку ринку зерна на середньо- та довгострокову перспективу. За цих умов, важливим завданням державної аграрної політики є формування системи регулювання агропродовольчих ринків на основі розширення горизонту прогнозування.

На основі поліноміального тренду другого порядку методом екстраполяції, розроблено прогнози валових зборів зернових та зернобобових, а також внутрішнього споживання зерна на харчові та фуражні цілі в Україні на період до 2025 р. (рис. 4).

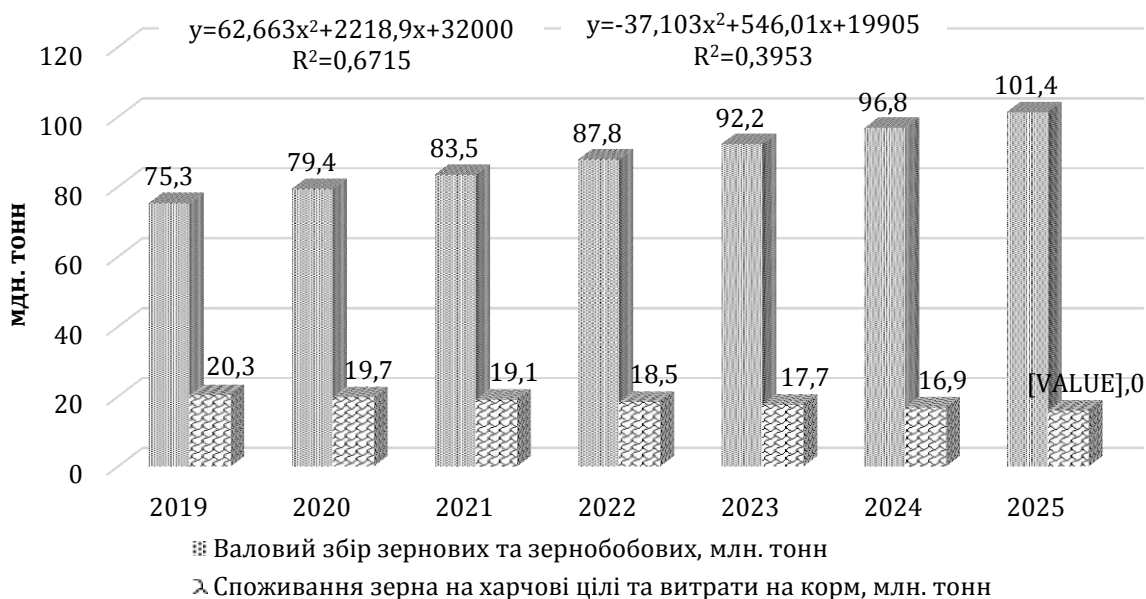

Рис. 4. Прогнозування валових зборів зернових і зернобобових та споживання зерна на харчові цілі й витрати на корм в Україні на період до 2025 р., млн тонн
Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [16, 17].

Вихідні дані для прогнозування валових зборів зернових та зернобобових, а також споживання зерна на харчові цілі та витрати на корм обрано за період з 2005-2016 рр. за даними Державної служби статистики України. Отримані прогнозні результати засвідчили, що виробничий потенціал зернових до 2025 року потенційно може скласти біля 100 млн. тонн, при цьому без структурних змін у розвитку сільського господарства, обсяги споживання зерна в Україні будуть скорочуватись на користь його експорту. Як наслідок, це може привести до поглиблення як транспортно-логістичних, так і інших проблем розвитку зернового господарства. Розрахунки засвідчили, що в Україні існує потенціал збільшення виробництва зернових і, відповідно, нарощування експорту до 60-70 млн. тонн. При цьому аграрії повинні

робити все необхідне для виробництва саме якісного зерна. Аналіз засвідчив, що центральною ланкою в регулюванні ринку зерна є його ціна, яка повинна урівноважити інтереси виробників й споживачів, експортерів та імпортерів. Особливо гостро дисбаланс цих інтересів проявляється в умовах фінансово-економічної кризи.

Для обґрунтування державних управлінських рішень у сфері регулювання сільськогосподарського виробництва важливо й необхідно володіти прогнозами цін на зерно як на світовому, так і на внутрішньому ринку. Проте в Україні прогнозування цін на зерно ускладнюється не тільки ціновою волатильністю, але й девальвацією національної валюти. Тому з метою врахування впливу інфляції, а також через специфіку зерновиробництва, зокрема часовим лагом між понесеними витратами і отриманими фінансовими результатами, на наш погляд, варто використати показник рівня рентабельності виробництва зерна. Значення даного показника дозволяє, співставивши доход (прибуток) і витрати при виробництві зерна, дати відповідь на питання чи поточна закупівельна ціна забезпечує процеси відтворення в галузі. Оскільки значення економічних змінних визначається, як правило, не одним а декількома чинниками, то одним із найефективніших способів вимірювання їх кількісного впливу на результативну ознаку є застосування множинної лінійної регресії.

В основі запропонованої моделі покладено взаємодію попиту (внутрішнє споживання й експорт), пропозиції (валові збори через зібрані площі та урожайність, імпорт, запаси), рівня інфляції та середньорічної ціни та їх впливу на ефективність виробництва пшениці. За допомогою множинної лінійної регресії визначено чинники, що найбільш впливають на рівень рентабельності виробництва пшениці (у).

Рівняння множинної лінійної регресії за вищезазначеними параметрами для зерна пшениці в Україні за період з 2000/01 МР по 2016/17 МР складає:

$$y = -61,3 - 0,02x_1 - 2,27x_2 + 0,016x_3 - 0,014x_4 - 0,01x_5 + 0,014x_6 + 0,002x_7 + 0,99x_8 \quad (2)$$

де: у – рівень рентабельності, %; x_1 – збиральна площа, тис га; x_2 – урожайність, ц/га; x_3 – середня ціна 1 тонни, грн; x_4 – запаси, тис тонн; x_5 – імпорт, тис тонн; x_6 – внутрішнє споживання, тис тонн; x_7 – експорт, тис тонн; x_8 – рівень інфляції, %.

Коефіцієнт множинної кореляції складає 0,881 (значення від 0 до 1), це означає надзвичайно високу тісноту кореляційного зв'язку між передбачуваним рівнем рентабельності на зерно пшениці та лінійною комбінацією вище визначених параметрів. Статистичне значення отриманого результату підтверджується високим коефіцієнтом детермінації, який складає $R^2=0,777$, і передбачає, що регресією пояснюється 77,7% дисперсії значення формування середньорічної внутрішньої ціни на зерно пшениці. Отримані результати цілком узгоджуються із положеннями закону попиту і пропозиції.

Враховуючи збільшення обсягів експорту зерна останніми роками та загалом експортну орієнтацію зернового ринку України, портові зернові термінали стали ключовим суб'єктом транспортно-логістичної системи. Аналіз свідчить, що транспортна інфраструктура не відповідає потребам внутрішнього ринку через спрацьованість залізничного транспорту, незадовільний стан окремих ділянок сполучних доріг регіонів з портами Чорного моря, нерозвиненість річкового транспорту. До цього можна додати високі тарифи на перевезення, зокрема рівень витрат на аграрну логістику в Україні значно перевищує відповідні показники в розвинутих країнах-експортерах зерна. Зокрема, розрахунки інфраструктурних витрат при експорті зерна з України складають в середньому близько 600 грн на 1 тону, або біля 15% від усіх витрат (табл. 2).

Таблиця 2. Інфраструктурні витрати при реалізації зерна на експорт (умови поставки FOB) станом на червень 2017 року

№ п/п	Статті витрат	Норматив (методика) розрахунку	Вартість на 1 т зерна, грн	%
1.	Транспортні витрати* (залізницею до морського порту)	489 км за тарифом Укрзалізниці з ПДВ	256,80	42,7
2.	Завантаження на судно в порту	12 дол. США за 1 т	322,56	53,6
3.	Загальна вартість сертифікатів, всього, в т.ч.:		17,06	2,8
	сертифікат походження	входить у вартість послуг завантаження	-	-
	сертифікат якості (включаючи вартість аналізів та роботу сюрвеєра)	0,3 дол. США/тонну	1,43	-
	фумігаційний сертифікат	0,5 дол. США/тонну	0,63	-
	сертифікат нерадіоактивності	входить у вартість послуг завантаження	15,00	-
	фітосанітарний сертифікат	входить у вартість послуг завантаження	-	-
4.	Вантажно-митна декларація	150 дол. США	5,58	0,9
Всього витрат			602,0	100,0

Джерело: Розраховано автором за даними [20].

З метою підвищення ефективності транспортної та логістичної інфраструктури необхідне встановлення чітких та прозорих «правила гри» на ринку, що будуть стимулювати конкуренцію та залучення приватних інвестицій до розбудови об'єктів логістичної інфраструктури, розвитку річкової транспортної інфраструктури. Потребує також встановлення чітких правил і тарифів використання залізничної інфраструктури, стимулювання залучення інвестицій в оновлення потужностей зі зберігання і перевалки зерна, автоматизацію транспортно-логістичних процесів, що дозволить не лише підвищити ефективність логістичної системи, а й забезпечить необхідну швидкість перевезення значних обсягів зерна.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Позитивні тенденції до нарощування обсягів виробництва та експорту зерна, які спостерігаються за останні роки в Україні, супроводжуються нестабільністю цін і доходів товаровиробників, монополізацією ринку та надконцентрацією виробництва крупними компаніями, нерівномірністю розподілу ринкового виграшу. Не завжди вдається забезпечити баланс інтересів основних учасників ринку (виробників, споживачів і держави). Все це створює загрозу продовольчій безпеці та негативно впливає на розвиток ринку зерна.

Стримуючими факторами для зернового експорту є вітчизняна транспортно-логістична інфраструктура, яка працює з низькою ефективністю доробки та перевезення зерна. Зокрема, витрати на логістику зерна від виробника в Україні до портів на Чорному морі є приблизно на 40% вищими, ніж вартість схожих витрат у Франції чи Німеччині, та на 30% – ніж у США. Тому протиріччя між темпами розвитку зернового господарства і транспортно-логістичної інфраструктури стає нагальною проблемою та потребує вирішення на державному рівні через вдосконалення механізму регулювання ринку зерна.

До того ж розвиток зернової логістичної інфраструктури забезпечує створення робочих місць, доданої вартості продукції, що сприяє збільшенню надходжень у державний та місцеві бюджети. Отже, реформа державного регулювання має бути комплексною і спрямованою на максимально можливе усунення бар'єрів для приватних компаній, що працюють на ринку аграрної логістики та мають бажання інвестувати в оновлення інфраструктури.

Список літератури

1. Кваша С. М. Методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці. *Економіка АПК*. 2013. № 8. С. 12-21.
2. Регулювання аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції: [колективна монографія] /за ред. А. Д. Діброва, В. Є. Андрієвського; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, Ін-т розвитку аграр. ринків. Київ : Інтердрук, 2014. 572 с.
3. Жемойда О. В. Напрями формування пропозиції на ринку агропродовольчої продукції України: монографія. Київ : ННЦ «Ін-т аграр. Економіки», 2014. 376 с.
4. Ковальова О. М. Оцінка потенціалу розвитку зернового підкомплексу економіки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 7. С. 157.
5. Козак О. А., Грищенко О. Ю. Розвиток зернової галузі України на сучасному етапі. *Економіка АПК*. 2016. №1. С. 39.
6. Шпичак О. М. Потенціал ринку зерна в Україні: проблеми та перспективи. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 83.
7. Месель-Веселяк В. Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5.
8. Шпикуляк О. Г., Материнська О. А. Ефективність виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами: теоретико-методологічний аспект. *Економіка АПК*. 2014. № 12. С. 42.
9. Кваша С. М., Ільчук М. М. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні. *Економіка АПК*. 2013. № 3. С. 16.
10. Голомша Н. Є., Дзядикевич О. Я. Перспективи світового ринку зерна. *Економіка АПК*. 2016. № 8. С. 49.
11. Науменко Д. Логістика зернових в Україні: бар'єри для росту експорту. URL: https://lb.ua/economics/2016/08/15/342521_logistika_zernovih_ukraini.html
12. Діброва А. Д., Крилов Я. О. Регулювання ринку пшениці: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Економіка АПК*. 2012. №5. С. 60–68.
13. Нікішина О.В. Стратегічні орієнтири розвитку зернового ринку України. URL: http://www.confcontact.com/20110629/6_nikish.htm
14. Боднар О. В. Розвиток ринку зерна в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.07.02. Київ, 2006. 20 с.
15. Статистичний бюлетень «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах» (за 2011 р., 2012 р., 2013 р., 2014 р., 2015 р. та 2016 р.) //Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
16. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України/ статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України. 2015. С. 36.
17. Рослинництво України за 2016 рік: [статистичний збірник] /Відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. К.: Державна служба статистики України, 2017. С. 50, С. 52
18. Methodology for the measurement of support and use in policy evaluation. URL: www.oecd.org/dataoecd/36/47/1937457.pdf
19. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку. URL: <http://www.oecd.org>.
20. Офіційний сайт Адміністрації морських портів України. URL: <http://www.uspa.gov.ua>.

References

1. Kvasha, S. M. (2013). «Methodological basis for making public decisions in agrarian policy». *Ekonomika APK*. № 8. pp. 12-21.

2. *Regulyuvannya agrarnogo sektoru ekonomiky` Ukrayiny` v umovax yevrointegratsiyi.* [Regulation of the agrarian sector of Ukraine's economy in the conditions of European integration]. (2014). In Dibrovyy, A. D. and Andriyevs`kogo V. Ye. (ed.). *Nacz. un-t bioresursiv i pry`rodokory`stuvannya Ukrayiny`*, In-t rozvy`tku agrar. ry`nkiv. Kiev. Ukraine.
3. Zhemojda, O. V. (2014). *Napryamy` formuvannya propozy`ciji na ry`nku agroprodovol`choyi produkciyi Ukrayiny`*. [Directions of the proposal formation in the market of agro-food products of Ukraine]. NNCz "In-t agrar. ekonomiky`". Kiev. Ukraine.
4. Koval`ova, O. M. (2015). «Estimation of the potential of the development of the grain subcomplex of the Ukrainian economy». *Global`ni ta nacional`ni problemy` ekonomiky`*. Issue №7. p. 157.
5. Kozak, O. A. and Gry`shhenko, O. Yu. (2016). «Development of the grain industry of Ukraine at the present stage». *Ekonomika APK*. №1. p. 39.
6. Shpy`chak, O. M. (2014). «Potential of the grain market in Ukraine: problems and perspectives». *Ekonomika APK*. № 7. pp. 83.
7. Mesel`-Veselyak, V. Ya. (2018). «Production of grain crops in Ukraine: potential opportunities». *Ekonomika APK*. № 5. p. 5.
8. Shpy`kulyak, O. G. and Matery`ns`ka O. A. (2014). «Efficiency of grain production by agricultural enterprises: theoretical and methodological aspect». *Ekonomika APK*. № 12. p. 42.
9. Kvasha, S. M. and Il`chuk, M. M. (2013). «The Economic Substantiation of the Wheat Grain Production Program in Ukraine». *Ekonomika APK*. № 3. p. 16.
10. Golomsha, N. Ye. and Dzyady`kevych, O. Ya. (2016). «Prospects of the world grain market». *Ekonomika APK*. №8. p. 49.
11. Naumenko, D. Logistics of cereals in Ukraine: barriers to export growth. Available at: https://lb.ua/economics/2016/08/15/342521_logistika_zernovih_ukraini.html
12. Dibrova, A. D. and Kry`lov, Ya. O. (2012). «Regulation of the wheat market: domestic and foreign experience». *Ekonomika APK*. №5. pp. 60–68.
13. Nikishy`na, O. V. Strategic guidelines for the development of Ukraine's grain market. Available at: http://www.confcontact.com/20110629/6_nikish.htm
14. Bodnar, O. V. (2006). *Rozvy`tok ry`nku zerna v Ukrayini.* [Development of the Grain Market in Ukraine]. Abstract of Ph.D. dissertation. 08.07.02. Kiev. Ukraine.
15. *Staty`sty`chny`j byuleten` «Osnovni ekonomichni pokazny`ky` vy`robny`cztva produkciyi sil`s`kogo gospodarstva v sil`s`kogospodars`ky`x pidpry`yemstvax».* [Statistical bulletin "Basic economic indicators of agricultural production in agricultural enterprises"]. (for 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 and 2016). State Statistics Service of Ukraine. Available at: www.ukrstat.gov.ua.
16. *Balansy` ta spozhy`vannya osnovny`x produktiv xarchuvannya naseleennyam Ukrayiny`.* [Balances and consumption of basic food products by the population of Ukraine]. (2015). Statistical Collection. Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrayiny`. Kiev. Ukraine.
17. *Rosly`nny`cztvo Ukrayiny` za 2016 rik: [staty`sty`chny`j zbirny`k].* [Plant Growing of Ukraine for 2016: [Statistical Collection]]. (2017). In Prokopenko, O. M. (ed.). Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrayiny`. Kiev. Ukraine.
18. Methodology for the measurement of support and use in policy evaluation. Available at: www.oecd.org/dataoecd/36/47/1937457.pdf
19. Official site of the Organization for Economic Cooperation and Development. Available at: <http://www.oecd.org>.
20. Official website of the Administration of Sea Ports of Ukraine. Available at: <http://www.uspa.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2018 р.

Наукове періодичне видання

Український журнал прикладної економіки

Ukrainian Journal of Applied Economics

науковий журнал

*Том 3
Випуск 3
2018 рік*

Редактор-коректор А. М. Бутов

Адреса редакції: вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020
телефон 380 (352) 47-50-66*12292
E-mail: mail.ujae@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 21919-11819Р від 22.01.2016 року

Підписано до друку 30.06.2018 р. Формат 60x90/8.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria і Times. Друк офсетний. Зам. № Р 016-03-18
Умовно-друк. арк. 35,25. Обл.-вид. арк. 18,424
Тираж 300. Ціна договірна.

Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон/факс 380 (352) 47-58-72.
E-mail: edition@tneu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.
